

Al III-lea Colocviu național al Catedrei de istorie antică și arheologie
Cluj-Napoca, 14–15 noiembrie 1997

În zilele de 14–15 noiembrie 1997 s-a desfășurat la Cluj-Napoca, sub egida Universității Babeș-Bolyai, al III-lea Colocviu național al Catedrei de istorie antică și arheologie, pe tema „Religia daco-geților. Alte manifestări decât cele majore”.

Cu toate că organizatorii colocviului nu au specificat care sunt acele manifestări diferite de cele „majore” ale religiei daco-geților, eforturile cercetătorilor participanți la colocviu s-au concentrat asupra posibilităților de interpretare a unor fenomene sau tipuri de descoperiri arheologice, ca expresii ale unor practici și cutume de factură religioasă. Comunicările și discuțiile s-au axat pe o problematică variată: gropi cu caracter cultic, incinte sacre, rit și ritual funerar, reprezentări iconografice și depuneri votive.

Lucrările Colocviului au fost deschise de decanul Facultății de Istorie, prof. M. Bărbulescu.

Gropi cu caracter cultic. Cea dintâi comunicare a fost susținută de V. Ursachi, care a prezentat groapa nr. 18 din așezarea de la Brad, cercetată în campania din 1974. Groapa, adâncă de peste 16 m și conținând chirpic ars, fragmente ceramice, unelte de os, fier, piatră etc., a fost interpretată de autor ca „puț votiv”. Discuțiile care au urmat au pus însă în lumină faptul că, prin adâncimea ei, groapa putea servi ca cisternă sau ca fântână. Deși adâncimea actuală a nivelului de apă freatică este mult mai mare, în antichitate, situația putea să difere. Pe de altă parte, trebuie precizat că nu funcția gropii – aproape sigur o fântână –, ci semnificația astupării ei se cuvenea a fi judecată și argumentată în sens cultic sau profan.

Două complexe din cetatea dacică de la Racoș–Tipia Ormenișului au fost prezentate de Fl. Costea. Cercetările efectuate pe terasele acestei așezări au condus la identificarea unor depuneri de vase pe un nivel de pietre (pavaj), în prealabil amenajat prin ardere.

În continuare, A. Rustoiu a ridicat problema posibilității interpretării, ca resturi ale unor ofrande, a inventarelor gropilor conținând oase arse de animale și fragmente ceramice, descoperite alături de gropile cu schelete umane, din apropierea așezării dacice de la Wietenberg. Cercetătorul clujean a reamintit regula observată de C. Seraphin și verificată de curând și în săpăturile de la Sighișoara–Valea Dracului, potrivit căreia, deasupra osemintelor umane neincinerate din gropile de la Wietenberg a fost așternut un strat de cenușă. În discuțiile care au urmat s-a atras atenția asupra necesității efectuării unor analize paleozoologice care să elucideze modul în care au fost arse oasele respective (arderea înainte sau după curățarea oaselor de carne).

În expunerea sa, „Butuceni, noi manifestări ale credinței geto-dacice”, O. Munteanu a exagerat semnificația descoperirii unor coarne de cerb în umplutura unei gropi din așezarea de tip Poieniști–Lukașevka, de la Butuceni, afirmând neargumentat un presupus caracter ritual al acestui context. Participanții la colocviu au atras încă o dată atenția asupra necesității studiilor de paleozoologie în asemenea cazuri.

Incinte sacre. H. Pop și Al. Matei au prezentat „câmpul de gropi” identificat în interiorul incintei dacice de pe Măgura Moigradului. Observarea regulii potrivit căreia majoritatea gropilor erau astupate cu un strat de pietre, precum și conținutul lor (fragmente ceramice și piese de port), i-au determinat pe cercetătorii amintiți să presupună caracterul ritual al amenajării unora dintre ele. În consecință, s-a susținut ipoteza caracterului cultic, nu numai defensiv, al incintei de pe Măgura Moigradului. Totuși, trebuie precizat că cercetarea sitului de pe Măgura Moigradului se află încă într-o fază de început, care nu permite avansarea unor concluzii definitive.

În comunicarea „Observații asupra tipurilor de incinte sacre la geto-daci”, V. Sirbu a propus o clasificare a amenajărilor cu caracter cultic (și nu ca în titlu a incintelor sacre) aparținând sec. II a.Chr. – I p.Chr. (sanctuare circulare sau patruleter, edificii cu absidă și vatră, gropi cu schelete umane sau gropi de depunere a resturilor de ofrande etc.), observându-se că toate aceste obiective se situează întotdeauna în imediata apropiere a davelor.

În replică, I. Glodariu a arătat, în scurta expunere intitulată „Considerații privind lăcașurile de cult daco-getice din epoca La Tène târzie”, că în preajma unora dintre așezările daco-getice nu există sanctuare (concluzie care s-ar putea datora însă stagiului nedefinitivat al cercetării). De asemenea, I. Glodariu a presupus datarea apariției sanctuarelor după mijlocul sec. I a.Chr., în contextul domniei lui Burebista și al reformei religioase a lui Deceneu. Același cercetător a mai atras atenția asupra faptului că practicarea unui cult într-un spațiu consacrat nu presupune în mod necesar ridicarea unei „case a zeului”; construirea sanctuarelor ar trebui legată de apariția unor culte cu caracter inițiativ.

Rit și ritual funerar. Trei dintre comunicările susținute în cadrul colocviului de la Cluj au tratat probleme legate de ritul și ritualul funerar al geților și dacilor, cu prioritate în secolele II a.Chr. – I p.Chr.

În prezentarea sa, „Aspecte privind ritul de înmormântare la dacii din estul Transilvaniei”, cercetătoarea Viorica Crișan s-a referit la mormintele de incinerare mai mult sau mai puțin sigure și gropile cu oseminte umane identificate în interiorul unora dintre așezările La Tène târziu din această regiune a țării, în imediata apropiere a unor locuințe.

Pe baza unor observații asupra câtorva morminte din Hallstatt-ul târziu și La Tène-ul timpuriu (Ferigile, Tigveni Babe, Poienești și Seliște), cercetătoarea C. Stoica a încercat să identifice anumite reguli de recoltare a resturilor cinerare și de depunere a acestora în sau lângă urnă. S-a presupus că în urnă se introduceau mai întâi resturile cinerare ale oaselor de la picioare, apoi cele ale cutiei toracice și în sfârșit oasele capului. Numărul de cazuri la care a făcut referire autoarea comunicării s-a dovedit însă nesemnificativ pentru a se putea confirma o astfel de regulă, iar în lipsa unor expertize antropologice, practicarea recoltării ordonate a osemintelor de pe rugul funerar rămâne ipotetică.

De asemenea, pentru atestarea unui cult al craniilor la geți și daci de-a lungul întregii perioade La Tène, așa cum a propus cercetătoarea amintită, nu dispunem de suficiente argumente. Izvoarele literare nu sunt deloc grăitoare în acest sens, iar pe unele falere din tezaurele dacice a fost reprezentat bustul unor personaje – probabil divinități – și nu s-a redat imaginea unor cranii. Expunerea unor cranii pe zidurile cetăților dacice, așa cum înfățișază una din scenele Columnei lui Traian, reprezintă mai curând expunerea unor trofee, nu a unor obiecte de cult și trebuie explicată ca unul din actele de cruzime și de intimidare, săvârșite de daci în timpul războaielor cu romanii.

Încercând să redea circuitului științific documentația păstrată fragmentar și încă nepublicată a unei săpături efectuate de D. V. Rosetti acum mai bine de trei decenii la Cetățeni, M. Babeș a prezentat o incintă de plan rectangular, din pietre legate cu pământ (probabil parapetul unei platforme), ridicată în jurul unui rug funerar și a unui mormânt de incinerare în groapă care conținea podoabe și o cămașă de zale. Întregul ansamblu se datează după mijlocul secolului II a.Chr., eventual chiar în secolul următor. Structura acestei amenajări funerare, până în prezent unică în Dacia preromană, l-a condus pe cercetătorul amintit la analogii cu monumente din lumea elenistică, așa cum indică și alte obiecte cu caracter cultic, descoperite în urma săpăturilor lui D. V. Rosetti la Cetățeni. M. Babeș a prezentat în acest sens o replică barbară a unui *thymatherion* (afumătoare – altar miniatural) descoperit în aceeași așezare geto-dacică. Participanții la discuție au atras atenția asupra legăturii stratigrafice incerte dintre incinta de piatră și mormântul propriu-zis.

Reprezentări iconografice. Numărul restrâns de reprezentări iconografice realizate în Dacia secolelor I a.Chr. – I p.Chr. i-a determinat pe cercetători să acorde o atenție deosebită fiecărei noi descoperiri de acest gen. Este și cazul unui disc de lut, redând extrem de sumar un chip uman, descoperit de curând cu ocazia săpăturilor efectuate la o cisternă din interiorul cetății de la Sarmizegetusa Regia, și prezentat de Gabriela Gheorghiu. Cu toată simplitatea redării trăsăturilor – practic, au fost modelate numai forma nasului și a arcadelor, omițându-se ochii, gura, urechile etc –, această reprezentare antropomorfă a prilejuit autoarei comunicării o incursiune în larga problematică a simbolisticii și expresivității figurii umane.

Comunicarea prezentată de E. Iaroslavschi a fost dedicată torților metalice în formă de protomă de pasăre acvatică, descoperite pe terasa VIII de la Sarmizegetusa Regia. Tipul respectiv de torți zoomorfe a cunoscut o largă arie de răspândire în Imperiul roman, dar autorul comunicării a atras atenția asupra faptului că exemplarele descoperite la Sarmizegetusa sunt singurele realizate din fier. În ceea ce privește funcția cultică sau profană a vaselor pe care se fixau aceste torți, ca și poziția lor stratigrafică, s-au făcut mai puține precizări.

Manifestări votive. V. V. Bazarciuc a reluat prezentarea a două dintre depozitele de la Bunești și a accentuat importanța descoperirii în aceeași locuință a unui vas conținând șase idoli antropomorfi alături de alte piese din lut și a depozitului nr. 3, care cuprindea topoare și două călcâie de lance legate cu verigi. Nici de această dată auditoriul nu a fost edificat în privința relațiilor stratigrafice din descoperirea respectivă.

Comunicarea lui D. Spânu a abordat problema semnificației îngropării tezaurelor dacice de piese de argint, arătându-se mai întâi că depunerea tezaurelor a fost intenționată. Tezaurele au fost interpretate ca ansambluri de însemne ale anumitor funcții sociale. Pe baza unor analogii cu inventare funerare scordisce, tracice sau sarmatice s-a avansat ideea că îngroparea tezaurelor dacice ar putea avea o semnificație similară cu depunerea de obiecte în morminte. S-a făcut de asemenea observația că în unele cazuri a fost practică o distrugere intenționată a obiectelor înaintea îngropării lor. Recunoaștera reprezentării unor fibule cu noduri în portul personajelor feminine de pe falerele de la Lupu ar indica faptul că aceste piese puteau fi considerate ca atribute ale unor divinități, iar renunțarea la astfel de obiecte ar constitui o dedicație cu caracter votiv.

În numeroasele lor intervenții, M. Babeș, D. Protase și M. Rusu au exprimat o serie de critici față de excesele celor care au atribuit un caracter cultic insuficient argumentat unora dintre descoperirile arheologice aduse în discuție, cum ar fi gropile așa-zise de „cult”. Mesajul acestor intervenții reprezintă un îndemn la prudență, claritate metodologică și la stabilirea unor criterii riguroase de interpretare.

În încheiere aș dori să îmi exprim o opinie legată de problematica dezbătută și de titulatura colocviului de la Cluj. Prin „alte manifestări decât cele majore” ale religiei dacilor și geților, participanții la colocviu au subînțeles acele acte cultice și practici rituale identificabile arheologic. În toate comunicările s-au prezentat și interpretat descoperiri și fenomene arheologice cu posibile implicații religioase, făcându-se arareori și colateral referire la sursele scrise. Ar reieși că manifestările religioase prezentate de izvoarele literare antice sunt cele „majore”, în timp ce manifestările religioase „minore” rămân să fie descifrate de arheologi. Un asemenea punct de vedere ar fi, în mod evident, eronat. Izvoarele literare oferă informații – și acelea fragmentare – despre panteonul getic și despre categoriile sociale cu funcții religioase din societatea geto-dacică, dar nu aflăm decât prea puțin, dacă nu deloc, despre practicile cultice și ritualurile din Dacia preromană. *Construirea sanctualelor; practicarea ritualurilor funerare, a sacrificiilor umane și animale, săvârșirea diferitelor acte de devoțiune sunt oare manifestările „minore” ale unei mentalități religioase?* Îmi permit să afirm că în colocviul de la Cluj au fost surprinse și dezbătute acele manifestări *majore* ale religiei dacilor și geților din secolele II a.Chr. – I p.Chr., care pot fi identificate pe baza cercetărilor arheologice.

Daniel Spânu

